

Szociológiai csapdák és az SZDSZ

PROFI AMATŐRÖK – AMATŐR PROFIK 10.

Magyar Bálint – Pető Iván:

Magyar Bálint és Pető Iván, az SZDSZ két alapítója, majd elnöke, Kozák Márton szerkesztői közreműködésével könyvet írt a liberális pártról. Elmondják, hogy az indulás személyi és társadalmi bázisa szerintük miként jelölte ki a párt mozgásterét, miért vezetett feloldhatatlan belső ellentmondásokhoz, s hogyan határozta meg az ellenzéki mozgalomként kezdődő, több mint 20 évig tartó történetet.

1996-98: A Tocsik-ügy következményei és a pártfinanszírozás anomáliái

„...”

1996 tavaszára a koalíció kezdte kiheverni a Bokros-csomagból fakadó népszerűségvesztést. A „politikai helyreállítási periódus” azonban a két koalíciós párt közül csak az egyik esetében volt sikeres: az MSZP visszaszerezte, az SZDSZ viszont tartósan elvesztette támogatóinak negyedét. Miközben a kormány igen kemény megszorítások révén, egy szocialista miniszter nevével fémjelzetten biztosította az ország fizetőképességét, a gazdasági növekedés feltételeit, az SZDSZ szinte egyedül fizette meg az ezzel járó társadalmi gyötrődések politikai árát. Hasonlóan hatott a két párt támogatottságára az 1996 kora őszen kirobbant Tocsik-ügy is. Bár az MSZP-nek a közvéleményben mért korrupciós indexe ezt követően is rendre meghaladta az SZDSZ-ét (Medián), és a szocialista politikusok megítélése – szemben a szabad demokrata politikusokéval – erősen romlott, 1997-re az MSZP visszakapaszkodott az 1994-es választásokon elért népszerűségi szintre, az SZDSZ támogatottsága viszont – híveinek további negyedét veszítve – 1998 tavaszára az 1994-es felére esett vissza. Ennek megfelelően az SZDSZ tartós térvészítésében a Tocsik-ügy mitikus magyarázó elemmé vált. Míg a kis párttá válás SZDSZ-es narratívái egyéb elemeiben (koalíciókötés az MSZP-vel, beragadás a koalícióban stb.) megosztotta a pártot és közönségét, addig a Tocsik-ügy hatásának katasztrofális voltában szinte mindenki egyetértett. De az ügy önmagában nem idézte volna elő ezt a hatást, ahhoz kellett **az SZDSZ múltjából és a botrány kezeléséből fakadó számos körülmény.**

- Az SZDSZ a demokratikus ellenzéki előtörténetéből és 1990-94 közötti ellenzéki létéből fakadóan nem volt részese sem a Kádár-rendszer nómenklatúrája „támogatott gyarapodásának”, sem pártállami menedzsmenteknek kedvező spontán, sem pedig az Antall-Boross-kormány idején zajlott privatizációnak, sem az MDF-Fidesz – a Tocsik-üggyel összemérhető nagyságrendű – székházbizniszének.
- Míg a koalíciókötéssel az SZDSZ sokak szemében a politikai, addig a Tocsik-üggyel a morális szüzességét veszítette el, feddhetetlensége szűnt meg. Az SZDSZ korábbi híveinek és értelmiségi holdudvarának számottevő része a Tocsik-ügyben vélte megtalálni csalódásaik totális magyarázatát. Ez szemükben olyan tragikus vétséggé vált, mely alól a bűnhődés után sem adtak feloldozást. **A koalícióval a hatalmi, a Tocsik-üggyel a**

gazdasági haszonlesés motívuma épült be a közvéleményben a pártról kialakult képbe. Ez pedig a demokratikus ellenzéki, mint az egyéni haszonszerzéstől mentes, morális indítékú mozgalom mitologikus örökségét ásta alá. Elenyészett azon beszéd mód lehetősége, mely az SZDSZ-t a politikai gyarlóságokon felülálló közösségként jeleníthette meg.

- Nem számított, hogy az SZDSZ (és a kormány) – minden addigi és későbbi, hasonlóan tekinthető gyanú felmerülésétől eltérően, vállalva a következményeket – **nem akadályozta az ügy kivizsgálását:**
 - Kuncze Gábor belügyminiszterként nem hogy gátolta volna a rendőrségi vizsgálatot, hanem még el is hátrította a testület korábbi reflexekből táplálkozó, az ügy „lojális” kezelését célzó felajánlkozását;
 - nem állták útját az ügyészség, a Kormányzati Ellenőrző Iroda, az ÁPV Rt. felügyelő bizottsága vagy más szerv vagy testület vizsgálatának sem;
 - a kétharmados koalíciós parlamenti többség támogatta a paritásos, ellenzéki vezetésű parlamenti vizsgálóbizottság felállítását;
 - fel sem merült, hogy az SZDSZ megpróbáljon beleszólni az igazságszolgáltatás menetébe, eljárásába.

Mindez a későbbi fejlemények ismeretében igazán szembeötlő. A következő parlamenti ciklusban a Fidesz-MDF-kiszáradt többség a legfőbb ügyész lemondását kikényszerítve a párthoz lojális kádert ültetett a helyére. Az ennek nyomán átszervezett ügyészség rendre elutasította a Fideszt érintő korrupciógyanús ügyek kivizsgálását, a rendőrség feltűnően „magatehetetlenek” bizonyult a kormánypártokat kínosan érintő ügyek nyomozásában, a parlamenti többség pedig megakadályozta parlamenti vizsgálóbizottságok felállítását. A 2006-2010-es kormányzati ciklusban az ügyészség számos kormánypárti politikust meggyanúsított. Az ügyészségi és rendőrségi vizsgálatok kormánypártokra terhelő információi a Fidesz választási kampányának igényei szerint landoltak a jobboldali médiumoknál, majd – a hatalmon lévő MSZP-t érintő, Zuschlag-ügyben született feltűnően szigorú ítéletet nem számítva – évekig tartó eljárások után, már jóval a Fidesz választási győzelmét követően zárultak le, úgy, hogy a vádak az esetek jelentős részében nem nyertek igazolást, illetve ahol mégis elmarasztaló ítélet született, ott az a vádhoz, az előzetes letartóztatás időtartamához képest feltűnően enyhe lett. 2010 után a Fidesz újra nem engedte, hogy a korrupciógyanús ügyekben parlamenti vizsgálóbizottság alakuljon, Mindezen túl a kormánypárt az igazságszolgáltatás csúcsaira telepített káderein keresztül már azt is meghatározhatja, melyik ügyet melyik bírói tanács tárgyalja.

- A koalíció levonta a kormányzati politikai felelősségből fakadó **személyi konzekvenciákat:** az ügy kirobbanását követően lemondott mind az ÁPV Rt.-t felügyelő ipari és kereskedelmi miniszter, Suchmann Tamás, mind az ÁPV Rt. teljes igazgató tanácsa.
- Az **SZDSZ Tocsik-ügy okozta megrendülése és reagálása** megakadályozta, hogy a párt a megállapodott demokráciákban elfogadott kármentő magatartást érvényesíthesse. Az SZDSZ nem „pártszerűen”, hanem „civilként” kezelte az ügyet, amiben a hívei csak a bűn beismerését látták.
 - Miként az SZDSZ értelmiségi közönségében élt a feltételezés: a politikai kommunikáció nem más, mint hatékony érvelés racionális igazságok mellett, úgy élt az a feltételezés is, hogy a széles közvélemény az e körökben honos gesztusokat

ugyanúgy érti, fordítja le a maga nyelvére, mint a liberális intellektüelek. Kitűnt, hogy a politikai felelősség vállalásában, a szüntelen önostorozásban és a nyilvános gyónásra történő felszólításban a közvélemény nem az erkölcsi emelkedettség, hanem a bűnösség bizonyítékát látta. Míg azokban az esetekben, amikor politikusok, pártok nyilvánvaló visszaéléseiket átláthatóan letagadják, nem reagálnak a morális indítékú vádakra, többnyire sikeresen biztosítják az ügy közfelejtését.

- Bár a politikai felelősséget átérezve Pető Iván, az SZDSZ elnöke az ügy kirobbanását követően, a még csak részlegesen ismert tények alapján az ügyvivői testület ülésén lemondott, a testület ezt nem fogadta el, mondván: a lemondás indokolatlan mértékű felelősséget húz az SZDSZ-re. Pető arra a körülményre reflektált, hogy bár a pártvezetés az SZDSZ működéséhez és kampányaihoz szükséges fundraising tevékenységben nem vett részt, s így a Tocsik-ügyben felmerültekről sem rendelkezett ismeretekkel, de jelezni akarta, hogy a pártban pozíciót nem betöltő fundraiserek tevékenységéért a szervezet elnökeként mégis politikai felelősséggel tartozik. Közben az ÚT nem fogadta el Pető lemondását, a szándék kiszivárgott. Ez a közvélemény számára az SZDSZ súlyos érintettségeként demonstrálódott, hiszen pártelnök ilyen ügy kapcsán sem addig, sem azóta nem ajánlotta fel lemondását. Az MSZP-ben fel sem merült a pártelnök Horn Gyula politikai vagy személyes felelőssége.
- Ráadásul ezt követően – szintén erősítve a párt felelősségét – az elnökre szakadt a belső és külső nyilvánosság előtt az ügy kommunikációja, megfelelően annak, hogy az ilyen típusú, népszerűtlen feladatok leosztása az SZDSZ-ben sohasem működött. A pártvezetés ugyanis sosem volt elég erős ahhoz, hogy védelmet nyújtson a kellemetlen kommunikációs feladatokat vállaló politikusainak. Így a párt kommunikációját a csapatjátékhoz szükséges szerepmegosztás helyett az egyéni egyszisztenciát építő szólóadások dominálták.
- A Fidesz Tocsik-ügyi politikus, Deutsch Tamás jelezte a párt egyes vezetőinek, hogy SZDSZ-esek segítségével nélkül nem juthatott volna az ügy kommunikációs kiaknázásához szükséges információkhoz. Közben az SZDSZ vezetése még annyira sem volt tisztában az üggyel, hogy a parlamenti bizottsági meghallgatáson Deutsch a Tocsik-ügyhöz tartozó pénzáramlásnak a párt vezetése számára is teljesen ismeretlen tényeivel tudta meglepni Petőt.
- Erősítette az SZDSZ érintettségének tudatosítását a közvéleményben az is, hogy közben a vizsgálat ügyészi és bírói szakaszban volt, az SZDSZ nem egy aktív politikus, emblematikus értelmiségi híve szólalt meg nyilvánosan morális ítéletet hirdetve, sőt, Rajk László az SZDSZ érintettsége miatt, az ügy kipattanását követően, még 1996-ban lemondott országgyűlési képviselői mandátumáról. (E gesztus közvélemény általi értelmezésének félreértését és ellentmondásosságát jelzi, hogy egy későbbi közvélemény-kutatásban a Tocsik-ügy felelőseit firtató nyitott kérdésre Rajk az ötödik legtöbb említést kapta).
- Bár Petőt a Tocsik-ügy kipattanása után esedékes tisztújításon újra elnökké választották, ez nem jelentett változást az ügy SZDSZ-en belüli kezelésében. Pető végül a téma lezárhatatlansága és a belső szolidaritás hiánya miatt 1997 tavaszán lemondott.

A pártelnök lemondását ugyan többen mint a „megoldást” várták, de az megkönnyebbülést csak a lemondottnak hozott. A későbbiekben a Tocsik-ügy egyszerre vált a párton belüli viszályokban hivatkozási alappá és az SZDSZ sikertelenségének – a koalíciókötéssel együtt vagy önmagában is -

a valódi okokkal való szembenézés helyett nyilvánosan hangoztatott magyarázatává. A nyilvános sorozat-gyónással és a morális ítélkezéssel a liberálisok maguk hitelesítették az SZDSZ alapbűneinek minősített vádakát: a koalíciókötést és a Tocsik-ügyet. A két téma az SZDSZ-ről szóló liberális kritikai beszédben egyszerre kérdőjelezte meg az SZDSZ tevékenységének morális alapjait, s akadályozta meg a politikai károk lokalizálását.

A pártfinanszírozás anomáliái a rendszerváltás után

Az első magyarországi szabad választás az 1989. novemberi négyigenes népszavazás volt. Miután ez a kezdeményezés az ellenzéki kerekasztal résztvevői MSZMP-hez való viszonyában mutatkozó konfliktusának (MDF kontra SZDSZ) következményeként került meghirdetésre, melyhez csak a Fidesz, a Liga Szakszervezetek, majd később a szocdemek és a kisgazdák csatlakoztak, fel sem merült, hogy az Ellenzéki Kerekasztal egységesen lépjen fel a népszavazási kampány költségeinek állami támogatása érdekében. A szűkösen rendelkezésre álló pártforrások csak szórólapok és plakátok gyártására voltak elegendők, elhelyezési költségeit minimalizálta a vadplakátolás gyakorlata. A kampány kommunikációs sajtóerejét a közmédia által kötelezően szolgáltatandó reklámidők, a stúdióviták, no meg a közügyek iránti felfokozott érdeklődés biztosította. A szabad demokrata politikusok és az őket fuvarozó önkéntesek „haknija” a legkisebb falvakban is több száz fős érdeklődőt vonzott. Bár a kampány terheit szinte egészében az SZDSZ viselte, annak eredményeit is ő élvezte. Ez a kampány volt a szervezetépítés egyik legfőbb eszköze, és indította meg az SZDSZ kezdeti öt százalékos népszerűségét az 1990 februárjára az MDF-ét beérő, meredeken növekvő pályáján.

1989 második felében már megjelentek olyan nemzetközi szervezetek és nyugati politikai pártok, melyek – a kommunista titkosszolgálatok figyelmétől kísérve – tanácsadókat és olykor természetbeni, jórészt nyomdai támogatást nyújtottak az ellenzéki szervezeteknek. Ekkor már nem csak a demokratikus ellenzék idejéből megörökölt kapcsolatok, hanem a nyugati demokráciák (különösen az USA, Németország és Franciaország) figyelme generálta a külföldi pártok és szervezetek támogatásainak döntő részét. Ez könnyítette meg például 1990 elején a demokratikus ellenzéki DE-s arculatból a hárommadaras pártarculatra való áttérést (300 ezer matricának és jelvénynek a politikai piacra dobását) és az SZDSZ országgyűlési választási plakátjai egy részének elkészítését.

Az ellenzéki kerekasztal tárgyalások 1989. szeptemberi lezárulásáig nem született megállapodás a pártfinanszírozásról, mivel az ellenzéki szervezetek úgy gondolták, hogy azt meg kell előznie az MSZP vagyoni elszámoltatása. Naiv doktrineriség, mely nem számolt azzal, hogy a politikai lehetőségek rendje nem szükségszerűen követi egy elméleti konstrukció mégoly logikus sorrendjét. Ugyanakkor azonban Németh Miklós kormánya egyoldalú gesztusként húsz ellenzéki szervezetnek juttatott egy-egy budapesti irodát, két-kétmillió forintot, egy-egy Zsigulit és egy-egy telefonszámot (!). 1990 tavaszán a nagyobb pártok az MSZMP korábbi ingatlanvagyonából jutottak székházhoz – így lett az SZDSZ-é a korábbi V. kerületi pártbizottság Mérleg utcai épülete.

Az 1990 tavaszi országgyűlési választási kampány állami juttatásait az új választójogi törvény szabályozta, s eszerint már nem csak „természetbeni”, hanem – korlátozottan – állami pénzügyi források is a pártok rendelkezésére álltak. A kormány a törvény alapján 100 millió forintot különített el a szükséges ajánlószevényeket összegyűjteni képes jelöltek támogatására, melynek eredményeképpen egy-egy jelöltre 23 ezer forint támogatás jutott. Az önkormányzatoknak (akkor még: tanácsoknak) kampánycélokra irodát, kampánygyűlésekre pedig termet és hangosítást, a Magyar Televízióknak és a Magyar Rádióknak pedig ingyen hirdetési felületet kellett biztosítani az országos listát állítani képes pártoknak, valamint konszenzusos koreográfia alapján választások viták sokaságát bonyolítani. 2010-ig nagyjából ez határozta meg a választási kampányok rendjét a közszolgálati médiában.

Az 1990-es országgyűlési választásokat követően az egy százalék fölötti eredményt elérő politikai pártok degresszív támogatási rendszerben jutottak költségvetési támogatáshoz. Ezzel kívántak esélyt adni az esetleges parlamentbe kerüléshez azon politikai erők számára, melyek nem érték el a parlamenti bejutási küszöböt. A parlamentbe került pártok frakciói az Országgyűlés büdtségéből meghatározott szabályok szerint ettől függetlenül kaptak támogatást. A frakciók inflációs követő finanszírozása fedezte a tényleges szükségleteket (adminisztráció, szakértők, működési költségek stb.), és ezt az elkülönült keretet csak a szabályok ellenére lehetett párt- illetve kampánycélokra felhasználni. (Bár egy párt és frakciója szakértői vagy kommunikációs tevékenységeinek finanszírozása még teljes jóhiszeműség esetén is nehezen választhatók szét.) Az Országgyűlés költségvetésébe ágyazott támogatás politikailag kevésbé volt a közvélemény számára irritáló és a politikai demagógia számára kiaknázható, mint a pártok közvetlen állami finanszírozása.

Maga a pártfinanszírozás azonban téves és hiányos előfeltevésekre épült.

A nyugati minták alapján a rendszerváltáskor élt a feltételezés: a pártok a **tagdíjakból**, illetve legális támogatóktól jelentős bevételekkel fognak rendelkezni. Bár nyilvánvaló volt, hogy az MSZMP egykori 800 ezres taglétszámát a rendszerváltás után együttesen sem érik el, arra nem gondoltak, hogy az 1990-91-es csúcson is annak csak tizedéig jutnak. Ezt követően folyamatosan csökkent a pártok tényleges taglétszáma, sőt, a kampányidőszakon kívüli csökkenő közéleti aktivitás, a romló jövedelmi viszonyok, a növekvő munkanélküliség és infláció következményeként csak szimbolikus mértékű tagdíjat szabhattak meg, mert ha nem ezt teszik, azzal mintegy a fizetni nem tudó tagokat zárják ki a pártból. Ennek viszont a szervezeti és kommunikációs vesztesége sokkal nagyobb lett volna, mint az erőltetett tagdíjbevételekből származó haszoné. Az új politikai pártok későbbiekben csökkenő tagsága értelemszerűen csökkenő tagdíjbevételekkel párosult, melynek eredményeként **a minimális szervezeti infrastruktúra fenntartása is nehézségekbe ütközött.**

Az állami pártfinanszírozás éves költségvetési rendszere ugyanakkor **a választási kampányok ciklusaira** sem volt tekintettel, s a növekvő kampányköltségek állami költségvetésből finanszírozható hányada már 1994-től elenyésző volt. Kezdetben a pártok által a választási kampányra fordítható költségeket nem maximálták. Erre csak 1996-ban, Kuncze Gábor belügyminisztersége idején került sor, mikor is a limitet – máig érvényesen – jelöltként egymillió forintban húzták meg. Ez nem csak azért vált problematikus, mert nem követte az akkor még két számjegyű inflációt, hanem azért is, mert a választási kampánnyal valamilyen módon összefüggő kiadások túlléptek mind a jogilag kampányidőszakként meghatározott időkereten, mind pedig a szűken vett kampányesemények körén. Ez egyszerre eredményezte a kampánykiadások eskalálódását, és az elszámoltathatóság lehetetlenségét. Az Állami Számvevőszéknek ráadásul csak a pártok bevallott kampányköltségei ellenőrzésére volt jogosultsága, vagyis arra, hogy ellenőrizze a pártok által közölt tételek összeadásának helyességét. Jellemzi a viszonyokat, hogy az 1999-es egyik (székesfehérvári) időközi országgyűlési képviselőválasztást követően az SZDSZ beadvánnyal fordult az ÁSZ-hoz, melyben csatolta a Fidesz és az MSZP egyenként, listaáron számolva 3-4 millió forintos – megyei lapban megjelentetett – hirdetéseit. Az ÁSZ azzal utasította el a törvénysértés megállapítására irányuló panaszt, hogy az említett tételek nem szerepeltek a két párt hivatalos kampányelszámolásában, így neki nincs joga azokat érdemben vizsgálni.

A hivatalos pártfinanszírozás szükségességének következtében az országos lefedettséggel rendelkező pártok eleve működésképtelenné váltak volna, ha csak tagdíjakból, és állami támogatásból gazdálkodnak – holott egy kisebb város polgármesteri hivatalában több alkalmazott dolgozott, mint a legnagyobb rendszerváltó pártok országos apparátusában. Mivel szükségképpen pótlólagos forrásra szorultak, és a hivatalos költségvetésen kívüli pénzügyeik gyakorlatilag ellenőrizetlenné váltak, „felpuhult” gazdálkodásuk költségvetési korlátja. A bevonható forrásoknak az adott párt tényleges és várható politikai befolyása, valamint erőszakossága, valójában szinte csak az önkorlátozás szabott határt, vagy adott ösztönzést.

A pártok tudták, hogy a várható tagdíj- és költségvetési bevétel nem fedezik az alapvető működésen túli kiadásokat. Az igen tetemes választási kiadásaikból visszakövetkeztethető láthatatlan bevételek mellett a jelentős hitelfelvétel is a finanszírozási rendszer részévé vált, úgy, hogy eleve azzal kalkuláltak: adósságaikat a többnyire ingyen vagy kedvezményesen kapott ingatlanjaik értékesítésével, vagy hatalmi pozícióba kerülve törlesztik. Miközben, a politikai rokonszenv alapján nyújtott, ellenszolgáltatás elvárása nélküli **párttámogatás elsovadt, a pártok eladósodása nőtt és a pénzszerzéssel járó korrupció szükségszerűen terjedt.** Az állami támogatásokon kívüli bevételek súlypontja nem csak a tagdíjakról tolódott el az „egyéb”, a gazdaságból származó támogatás irányába, hanem ez utóbbin belül is egyre erősebben jelent meg a „más típusú, közvetlen érdekeltség”, a viszonyosság is. Az ilyen kapcsolatok magukban hordozták nem csak a pártok törvényeket megkerülő gazdálkodását, hanem a politikai osztály tagjai személyes korrumpálódásának lehetőségét is.

Ahová már nem értek el a központi pártfinanszírozás forrásai, ott még nagyobb volt az összefonódás veszélye. Mivel a települési önkormányzatok, polgármesterek választási kampánya ugyancsak jelentős költségeket igényelt, s a helyi pénzek felhasználásában még közvetlenebb az átfedés a lehetséges „támogatók” és a viszonyossági alapon kedvezményezettek között, a központi pártfinanszírozás anomáliái végiggyűrűztek az országon.

Az SZDSZ normái

Miközben a pártok az elmúlt húsz évben óhatatlanul a pártfinanszírozás szürkétől feketéig terjedő területén bolyongtak, s a közvélemény a pártok összességét egyformán korruptnak tartja, ebben a tekintetben is van néhány olyan vonás, amelyben különbözik az SZDSZ a többi párttól.

- **Több mint két évtized tapasztalatai alapján egyértelműen megállapítható, hogy az SZDSZ emblematikus vezetői, sok ciklust végigszolgált polgármesterei politikai pályafutásuk során nem váltak vagyonossá., Nem csak azért, mert maguk és családtagjaik tudatosan távol maradtak a komolyabb vállalkozói tevékenységtől, hanem azért is, mert a pártfinanszírozást nem azonosították a párt vezetőinek finanszírozásával. (A kilencvenes évek közepén egy a parlamenti pártokat a várható választási eredményeik arányában támogató bankvezér meg is lepődött, mikor kérdésére, hogy az SZDSZ-nek szánt támogatásból mennyit különítsen el a párt vezetői számára, a fundraiser csak annyit mondott: nálunk ez nem szokás.) A nyugati demokráciákban is előforduló „pártfinanszírozási balesetek” bár jogilag üldözendő bűncselekmények, de politikai és morális megítélésük a közvéleményben élesen elválik a személyes indíttatású korrupciótól.**
- **A pártfinanszírozás említett sajátosságai miatt az MSZP-ben és a Fideszben pártfinanszírozás gazdái pártjaikban kulcsszerephez kerültek, sőt, politikaformálók, s részben káderesek is voltak. Az SZDSZ tudatosan kerülte, hogy fundraiseri politikai, stratégiai szerephez juthassanak a párt életében.** Csak 2008-ban jelentek meg olyan pénzügyi támogatók, akik politikai tanácsadóként is aktívan befolyásolták a párt tevékenységét.
- **Miközben az SZDSZ országos fórumain rendre felmerült az átlátható, ellenőrzött és korlátok közé szorított pártfinanszírozás igénye, a párt szervezetei és hívei folyamatosan ostromolták a központot újabb és újabb, a szervezeti életet serkentő vagy egyéni egzisztenciális problémákat enyhítő forrásokért.**

A pártfinanszírozástól a maffiaállamig

A korrupció jelensége a szocializmusnak rendszertipikus velejárója volt, melynek a „harmadik gazdaság” kategóriájával (többek között Galasi Péter, Gábor R. István és Juhász Pál által) leírt formái szinte egyenletesen hatották át a társadalom egészét a portástól a bürokratán át párttitkárig. Az állami monopóliummal együtt járó hiánygazdaság viszonyai között a gazdasági kapcsolatok szinte minden pontján volt valakinek valamilyen áruba bocsátható diszkrecionális jószága vagy szolgáltatása, melyért borralalót, hálapénzt vagy korrupciós járadékot szedhetett. Ez a rendszer „egalitáriánusan” működött, hiszen az állami tulajdon monopóliumára épülő gazdaságban a felső vezetők illegitim vagyonosodási csatornáit is puritán módon korlátozottak voltak, miközben minimonopóliumaik révén a rendszer alsóbb régióiban lévő százezrek is szedhettek járadékot.

A rendszerváltás a magángazdálkodás uralkodóvá válása és a privatizáció révén nem csak a vagyonok, hanem a „korrupcióképes” pozíciók tekintetében is korábban nem tapasztalt egyenlőtlenségeket eredményezett. Miután a magánpiaci szereplők egymás közötti érintkezésében a hiánygazdaság felszámolódott, a korrupció tere az állami és magánszféra közti érintkezés „kereskedelmi kapuira” szorult vissza. De e cserekereskedelemben a megrendelői oldal már nem a Kádár-rendszer kifizetője, hanem egyre inkább a vagyonosodó vállalkozók világa. Ez utóbbiak persze széles skálán mozognak: az önkormányzati üzlethelyiségek kis bérlőitől a törvényi szabályozást megrendelő energetikai mogulokig.

A korrupció rendszerváltás utáni eskalációja alapvető okának és mozgatójának a pártfinanszírozás megoldatlanságát és átláthatatlanságát szokás megjelölni. Ez azonban a jelenség egészét nem magyarázza, hiszen a korrupció hazai változatának mind formáit, mind nagyságát tekintve messze túllépett a pártfinanszírozás igényei által magyarázható körön és mértéken. Mikor a megállapodott nyugati demokráciákban a korrupció veszélyeiről beszélnek, azon általában azt értik, hogy gazdasági szereplők a politikai döntéshozók által biztosítható szolgáltatásért viszonzásul valamilyen támogatást nyújtanak. Egyes országokban és bizonyos korszakokban a korrupció túlmegy a „szimpla” kölcsönös gazdasági - politikai haszonszerzés keretein és összefonódik alvilági kapcsolatokkal is. Nálunk azonban ennél is tovább jutott a szabályok és normák kijátszása. A politikával összefüggésbe hozható korrupció nem csak időben változott, hanem az egyes politikai szervezetekben más és más formája dominált.

Ha a politikai osztályhoz kötődő korrupció rendszerváltás utáni evolúciós típusait kívánjuk bemutatni, logikailag három szintet különíthetünk el:

- **A politikai osztály tagjait elérő egyedi megkeresések szinte természetes módon éltek tovább a rendszerváltás előtti időktől, azzal a különbséggel, hogy (1) a korrumpálandók köre szűkült (alapvetően a közigazgatás szereplőihöz és a széles értelemben vett politikai osztályhoz kötődött); (2) a korrupció érintette döntések szerkezete átalakult (a hétköznapi fogyasztáshoz kötődő előnyökkel szemben a vagyonosodási versenyben előnyöket jelentő állami segítség került előtérbe, úgymint privatizáció, állami, önkormányzati megrendelések, tenderek, ingatlan átsorolások stb.); s (3) az egyedi döntésekkel elérhető haszon jelentősen megnövekedett (már nem a fehér porcelán vécésészét lehetett kapni pult alól, hanem az azt előállító gyárat a hozzávaló üzletláncsal, állami hitelből, hozomra).**

Ebben a keretben működik a pártfinanszírozási korrupció is, ahol nem személyeket „vesznek meg” valamilyen döntésnél nyújtott előnyért cserébe, hanem pártok támogatásáért várnak ellenszolgáltatást, ami összefonódhat az ilyen döntésekre befolyással bíró, s az efféle megkeresésekre nyitott politikusok javadalmazásával is.

- **A szervezett alvilág a kilencvenes évek elejétől tartós és stabil kapcsolatot igyekezett kiépíteni a politikai osztállyal. Ez a direkt politikai szerepre nem törő, ám a politika világát megvásárolni igyekvő, részben alvilági tevékenységből hirtelen**

meggazdagodott újmilliárdosok klasszikus alvilágának időszaka, ahol a nem legitim kapcsolati tőke jelentős részben illegális vagyonszerzést szolgál. A politikai kapcsolat olykor a jogi kiskapuk biztosításának, máskor a piaci konkurens kiiktatásának eszköze, s így lesz könnyedén a piaci versenytársak egyikéből börtöntöltelék, másikából miniszter. Így születtek a kilencvenes évek első felében az olajszökítés jövedelmei, vagy az éjszaka világából, az őrző-védő szolgáltatásokból származó bevételek. Itt az alvilág nem a politikai osztályból rekrutálódik, s tagjai általában nem is törekszenek politikai szerepre, „pusztán” biztonságban szeretnék tudni illegális tevékenységüket. Ennyiben ez leginkább az olasz típusú maffia világára hajaz, mellyel a rendszerváltás utáni új politikai elit részben leszámolt, részben keretek közé szorította, részben inkorporálta.

- A Fidesz-kormányok idején működő modell jelentősen eltér a demokratikus országokban is jelen lévő korrupciós „szokásoktól”. Az olaszsal szemben **a magyar polip esetében a maffiaképző tényező maga a politikai elit, mely az állam teljes arzenáljával tör a vagyoni viszonyok gazdaságon kívüli eszközökkel történő radikális átalakítására, s válik maffiaállammá.** Ezért beszélhetünk a hagyományos alvilággal szemben **szervezett felvilágról.** Az 1998-2002 között már fellelhető technikák a Fidesz 2010-es, kétharmados parlamenti többségével bontakoznak ki igazán, amikor a törvényhozást, ügyészséget, bíróságot, adóhivatalt, állami médiát, a támogatások és megrendelések elosztását állítják a szinte katonai rendbe klientúra létrehozásának szolgálatába. A nemzeti keresztény középosztály megteremtésére hivatkozó „centrális erőter” számára a maffiaállam a legfőbb eszköze annak, hogy ne egy személyes autonómiával rendelkező vagyonos osztály alakuljon ki, hanem egy olyan hatalmi-gazdasági rend, ahol a tisztviselői-értelmiségi réteg a feudalizmus **szolgáló nemességéhez hasonló függő renddé válik, miként a gazdaság érdemi szereplői az egykori udvari beszállítókhoz hasonló függelmi viszonyba kerülnek a megrendelő, privilégiumaikat biztosító államtól.** E törekvés inherens következménye az állami kontroll és szerep folyamatos bővítése, s normatív szabályok helyett egyedi hatalmi-politikai döntések alkalmazása. Így válik a maffiaállamban a törvényhozásból az önkény legalizálásának szerve, egyfajta „mérték utáni szabóság”, ahol a jogszabályokat kivételezett egyénekre, csoportokra, vállalkozásokra szabják. A törvény előtti egyenlőséget felváltja a törvény utáni egyenlőtlenség. A korrupció szétszórt, decentralizált rendszerét felváltja a zárt, hierarchikus rend, ahol az egyéni járadékszedés „köznemesi” jogát felfüggesztik, s az egységes, hierarchikus rendbe szervezett új szolgáló nemesség nem autonóm kisvállalkozója, hanem szigorúan ellenőrzött részese a központilag vezérelt, törvényesített korrupciónak. A maffiaállam sajátossága, hogy a gépezet szereplői hatalmi pozíciójuk arányában részesednek a zsákmányból – pénzből, földből, vállalkozásból.

Ez a világ már messze túlmutat a pártfinanszírozás anomáliáin, hiszen a viszony megfordul: nem a pártfinanszírozás igényei által generált illegitim források egy része válik magánvagyonná, hanem a politikai párt döntéshozó potenciáját használják magánvagyonok létrehozására. Az elburjánzó korrupció klasszikus világát az egymással versengő kisebb-nagyobb illegális tranzakciók szövevénye jellemzi. Az első evolúciós típus az a „szabad versenyes” korrupció világa. A második már a maffia alvilági csoportjainak meg-megújuló háborúkkal, leszámolásokkal kikényszerített, lokális-parciális monopóliumokból álló oligopolisztikus világa. A harmadik evolúciós típus, a szervezett felvilág azonban már felszámolja az oligarchák anarchikus, csákmátés világát, s függelmi rendbe szervezi, nemzeti szinten centralizálja és államilag monopolizálja a korrupció gyakorlatát. Ez már nem a klasszikus eset, hiszen a korrupció **rejtegetni való devianciából az állami politika rangjára emelt törvényesített rendszer lesz.**

Az Európai Unió és más nemzetközi szervezetek korrupcióellenes fellépése döntően a fenti első

evolúciós típussal való küzdelemre vonatkozik, mikor a közbeszerzési jogszabályok minőségét és gyakorlatát teszik kritika tárgyává. A második típust, az alulról nyomuló, befolyáshoz jutó oligarchák világát talán érzékeli, de kényelmetlen lenne tudomást vennie róla. A harmadik típust, a maffiaállam politikavezérelt, önkényes és gazdaságon kívüli eszközökkel kiépülő rendszerének viszont még az érzékelését is elhárítja, hiszen ebben az esetben elkerülhetetlen lenne, hogy Magyarországra mint egy posztszovjet vagy harmadik világbeli autokrata rendszerre tekintsen.